

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

СНІСАРЕНКО ОЛЕНА БОРИСІВНА

УДК 65.012.32:001.895

**ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (м. Харків).

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Бубенко Павло Трохимович,
Північно-Східний науковий центр
НАН і МОН України (м. Харків), директор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,

старший науковий співробітник

Соловйов В'ячеслав Павлович,

Центр досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України (м. Київ),
заступник директора;

кандидат економічних наук, доцент

Коюда Віра Олексіївна

Харківський національний економічний університет,
доцент кафедри менеджменту.

Захист дисертації відбудеться « 21 » листопада 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.089.01 у Харківській національній академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12, в залі засідань Вченої ради академії (музей).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської національної академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12.

Автореферат розіслано « 20 » жовтня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.В. Момот

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У світовому економічному просторі відбувається складний за своєю природою перехід від індустріального технологічного устрою до постіндустріального, в якому домінуючу роль рушійних сил розвитку беруть на себе високі технології, інформатизація й економіка знань. З урахуванням світових тенденцій уряд України поставив за мету трансформувати весь спектр економічних можливостей і відносин держави відповідно до обраного курсу інноваційного розвитку. Проте державна політика зіткнулася з багатоскладністю як власне економічних трансформацій і реформ, так і з численними внутрішніми суперечностями, більшість з яких найгостріше проявляють себе на регіональному рівні, де саме й відбувається об'єднання первинних ланок виробництва, первинних ринків і первинних систем територіального управління. У таких умовах регіональна політика набуває особливого статусу провідника реформ, а її функціональні механізми й програми претендують на роль головних інструментів управління розвитком регіонів і країни в цілому.

Природно, що до такого повороту подій економічна наука виявилась недостатньо підготовленою, і сьогодні існує певний розрив між практикою прискорених змін і науковим забезпеченням цих процесів. У першу чергу це стосується розробки стратегії та механізмів розвитку економіки країни, визначення інноваційного потенціалу регіонів. Питання інноваційного розвитку регіонів і формування їх конкурентоспроможності знайшли відображення в роботах класиків: А. Маршала, М. Портера, А. Сміта; нобелівських лауреатів: Дж.Стіглера, М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера. Теоретичні й прикладні аспекти активізації інноваційної діяльності на державному і регіональному рівнях досліджено в наукових працях відомих сучасних вчених і практиків: О.Амоші, А.Ачкасова, П. Бубенка, В. Геєця, З. Герасимчук, А. Голикова, Б.Данилішина, М. Долішнього, М. Кизима, Г. Ковалевського В. Коюди, Б.Малицького, В. Онищенка, Г. Онищука, В. Семиноженка, В. Соловійова, В.Торкатюка, М. Чумаченка, Л. Шутенка та інших вчених. Проведеними дослідженнями запропоновано базові орієнтири для оцінки загального економічного, у тому числі експортного, потенціалу, розроблено наукові підходи й рекомендації щодо оцінки конкурентоспроможності країни або окремого підприємства. Проте в цілому проблема оцінки інноваційного потенціалу як комплексного і найбільш ефективного ресурсу розвитку регіонів залишається відкритою, більше того вона стає гальмуючим чинником практики розробки проектів, програм і сценаріїв соціально-економічного розвитку регіонів. Щоб ці програми мали високий рівень якості, необхідна достовірна оцінка початкової бази планування, в нашому випадку – інноваційного потенціалу регіонів України. Ця нагальна потреба та її вирішення в

методичному й науково-практичному плані зумовила актуальність дисертаційного дослідження і стала підставою для вибору теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематики держбюджетних науково-дослідних робіт Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського „ХАІ”, тематичних планів Міністерства освіти і науки України, зокрема „Дослідження й моделювання впливу фінансових механізмів на ефективність виробництва в аерокосмічній техніці» (номер державної реєстрації № 0103U005067 від 01.01.2003); „Організація внутрішньофірмового фінансового планування на підприємствах наукоємного виробництва» (номер державної реєстрації № РК 0106U001066 від 01.01.2006). При цьому автором запропоновано й розроблено моделі й методи оцінки інноваційного потенціалу підприємств аерокосмічної галузі. Результати дисертаційного дослідження також були складовою частиною наукових розробок Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України з теми «Організаційно-економічні основи формування та реалізації регіональної інноваційної політики (на прикладі Харківської області)» (номер державної реєстрації № 0106U003478 від 10.01.2006). При цьому автором запропоновано кібернетичну модель управління інноваційним розвитком регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування й розробка науково-методичних рекомендацій з удосконалення інструментарію оцінювання інноваційного потенціалу регіонів.

Для досягнення означеної мети в роботі поставлено й вирішено такі теоретичні й практичні завдання:

- уточнення наукової термінології у сфері розробки інноваційної стратегії розвитку регіонів;
- теоретико-методична постановка проблеми оцінювання потенціалу регіонів та інноваційного потенціалу зокрема;
- обґрунтування вибору показників оцінки інноваційного потенціалу, їх групування і включення до інтегральних схем оцінки;
- розробка алгоритмічних схем оцінювання інтегральних і базових показників інноваційного потенціалу регіонів за основними компонентами інновацій;
- проведення розрахунків інноваційного потенціалу регіонів України на базі статистичних даних з урахуванням взаємозв'язку регіональних і галузевих пропорцій;
- оцінка впливу показників інноваційного потенціалу на інтегральний показник динаміки розвитку регіону за період 2004 – 2006 рр.;

– розробка рекомендацій щодо організаційно-інформаційного забезпечення інноваційних процесів в регіонах шляхом удосконалення існуючої системи управління.

Об’єктом дослідження обрано інноваційні процеси регіонального рівня.

Предмет дослідження – структура потенціалу й інформаційна база інноваційного розвитку, методи, алгоритми й показники оцінювання інноваційного потенціалу регіону, технології управління економічним розвитком регіонів.

Методи дослідження. Теоретичною основою дисертаційного дослідження є методологія й загальнонаукові принципи здійснення комплексних економічних досліджень, система економічних законів трансформаційного етапу розвитку й категорій ринкової економіки, що визначають методи дослідження інноваційно-інвестиційних процесів на регіональному рівні, теорія інноваційного розвитку економіки, фундаментальні труди вітчизняних і закордонних учених з питань управління інноваційним розвитком.

У роботі використано: методи спостереження, логічного аналізу, історичного і ситуативного підходу – для постановки проблеми і вивчення об’єкта дослідження; вибіркового анкетування, перевірки гіпотез – для виявлення думки вчених і спеціалістів про особливості інноваційного процесу в Україні; статистичні методи аналізу – при оцінці інноваційного стану регіонів; метод системно-структурного аналізу – для вибору показників оцінювання; таксонометричний метод – для розрахунку показників рівня інноваційного потенціалу регіонів і галузей; ітеративний метод кластерного аналізу середніх – при групуванні регіонів і галузей за рівнем інноваційного потенціалу; метод аналізу ієрархій і ранжування – для визначення комплексного критерію вибору стратегій розвитку; графічний і графіко-аналітичний методи – для наочного зображення системних уявлень при моделюванні структур, взаємозв’язків і процесів регіонального інноваційного розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні комплексу теоретико-методичних положень щодо оцінки інноваційного потенціалу окремого регіону і має своїм змістом таке:

удосконалено:

– систему показників оцінки інноваційного потенціалу, до якої поряд з кількісно вимірюваними показниками включено показники якісної оцінки стану регіону, а саме коефіцієнти коригування базової величини потенціалу за результатами експертного оцінювання, розрахованих шляхом поєднання в одній методиці елементів експертного опитування й соціологічного дослідження;

– структурну модель визначення складових частин інноваційного потенціалу, яку представлено дворівневою ієрархічною конструкцією, де на першому рівні (зовнішньому) взаємодіють фактори регіональної політики, економіки знань та інвестиційний клімат в регіоні, а на другому (внутрішньому) – людський капітал, високі технології, науково-освітній потенціал, інноваційний менеджмент і регіональна інфраструктура;

– таксонометричний метод рейтингового ранжування регіонів за рівнем інноваційного розвитку на основі ітераційного алгоритму проведення розрахунків показників, ієрархічно взаємозв'язаних за рівнем узагальнення, що дозволяє врахувати більший набір суттєвих характеристик інноваційного потенціалу та покращити кінцеві результати оцінювання;

дістали подальшого розвитку:

– визначення регіону як економіко-просторового об'єкта інноваційного розвитку. На відміну від існуючих підходів, в авторській інтерпретації поняття „регіон” акцент зміщено з показників потенціалу на механізм його використання та доведено, що в економічному змаганні регіонів перемагають ті з них, які впроваджують більш ефективні механізми розвитку, ніж ті, що мають більший економічний потенціал;

– механізми оцінки й прогнозування розвитку інноваційного потенціалу на основі адаптації методу факторних експериментів для аналізу економічних процесів завдяки розробці відповідного розрахункового алгоритму, який відображає взаємозв'язок між параметром оптимізації (обсягом інноваційної продукції) і факторами експерименту (загальним обсягом інноваційних витрат та кількістю інноваційно активних підприємств і видів освоєної інноваційної продукції);

– організаційно-інформаційне забезпечення регіонального інноваційного розвитку, яке у сукупності становить: структурні зв'язки регіональної інноваційної системи з її моніторингом і базою даних інноваційного потенціалу; графоаналітичний інструментарій для наглядного відображення логічних і структурних пропорцій інноваційного потенціалу; функціональні задачі системи управління інноваційним розвитком регіону, що підвищує загальний рівень взаємодії потенціалу з механізмами досягнення економічної збалансованості регіону й пропорціями галузевої структури.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що виконані в дослідженні обґрунтування й розробки доведено до рівня конкретних методичних і практичних рекомендацій, алгоритмів проведення розрахунків, реальних схем і моделей, спрямованих на вдосконалення практики оцінки інноваційного потенціалу, методів формування стратегічних планів розвитку, узгодження галузевих і територіальних програм на базі оцінок інноваційного потенціалу регіонів.

Запропоновані у дисертації розробки, що мають прикладний характер, набули практичного використання в наукових розробках Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України (довідка № 166 від 14.04.2008), Харківської обласної державної адміністрації «Головне управління зовнішньоекономічних зв'язків і європейської інтеграції» (довідка № 01-06/549 від 06.07.07); Ради з питань спеціального режиму інвестиційної діяльності на території міста Харків (довідка № 4/07 від 06.07.07); Харківського державного авіаційного виробничого підприємства (довідка № 44/12 від 10.07.07). Окремі положення дисертації використано також у навчальному процесі на кафедрі „Фінанси” Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського „ХАІ” при викладанні дисципліни «Інвестиційний аналіз» (довідка № 143 від 10.07.07).

Особистий внесок здобувача полягає в розробці методичних рекомендацій щодо розрахунку показників інноваційного потенціалу регіонів і галузей промисловості, на підставі яких отримано регіональні й галузеві рейтинги; обґрунтуванні взаємозв'язку регіонального й галузевого аналізу інноваційного потенціалу і адаптації методу факторних експериментів для прогнозування рівня розвитку інноваційного потенціалу.

Дисертація є самостійною науковою роботою. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті положення, які є результатом особистого дослідження автора. Особистий внесок автора в ці спільні публікації відображено в списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертаційної роботи доповідались і дістали схвалення на Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток обліку й аудиту як основи інформаційно-аналітичної системи підприємства» (м. Харків, 2005 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика економіки й підприємництва» (м. Алушта, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Управління інноваціями» (м. Москва, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми економіки й управління підприємствами» (м. Жовті Води, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інтегральні комп'ютерні технології в машинобудуванні» (м. Харків, 2004, 2006 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми науки і практики» (м. Харків, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження – теорія й експеримент» (м. Полтава, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Устойчивое развитие городов. Управление проектами и программами городского и регионального развития» (м. Харків, 2008), Міжнародній науково-практичній конференції

«Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризику» (м. Львів, 2008).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 21 наукових працях, серед яких 11 статей у наукових журналах, 10 публікацій у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 6,02 ум.-друк. арк., з яких авторів належать 4,37 ум.-друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, який включає 171 найменування. Робота викладена на 183 сторінках машинописного тексту і містять 29 таблиць, 47 рисунків, 11 додатків на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну отриманих результатів, їхнє теоретичне значення й практичну цінність.

У першому розділі „**Стан і особливості інноваційного розвитку регіонів**” розглянуто теоретичні підходи й концепції оцінювання інноваційного потенціалу регіонів, проаналізовано структурні компоненти інноваційного потенціалу, внесено змістовні уточнення щодо тлумачення категорій „інноваційний розвиток”, „потенціал”, „регіональна політика”. Зокрема, при розгляді поняття „інноваційний розвиток” підкреслюються дві його головні характеристики, а одночасно й два аспекти теоретичного дослідження – „ресурс розвитку” і „процес розвитку”. Ресурсна частина входить в структуру потенціалу, а процесуальна – містить процедури оцінювання потенціалу, проектування програм розвитку, створення відповідного механізму управління інноваційним розвитком.

Для з'ясування зв'язку проблеми оцінювання потенціалу регіонів з практикою застосування таких оцінок у дисертації розроблено відповідну схему (рис. 1).

Наведена схема свідчить про наявність трьох різновидів задач в самому процесі визначення інноваційного потенціалу (концептуальні задачі: розвиток знань, становлення нової функції, накопичення інформації та досвіду); застосування методів оцінювання (аналіз статистичних даних, експертні оцінки, факторний аналіз); об'єкти і характеристики оцінювання (наявний потенціал, інноваційний клімат, пріоритети й точки росту). На схемі також виділено сфери використання оцінок потенціалу, у тому числі: для структурної розбудови Регіональної інноваційної системи, моніторингу інноваційних процесів, розробки балансових механізмів і формування стратегій розвитку.

Незважаючи на досить невтішну статистику щодо інноваційного розвитку, Україна зі своєю універсальністю галузевої структури та високим

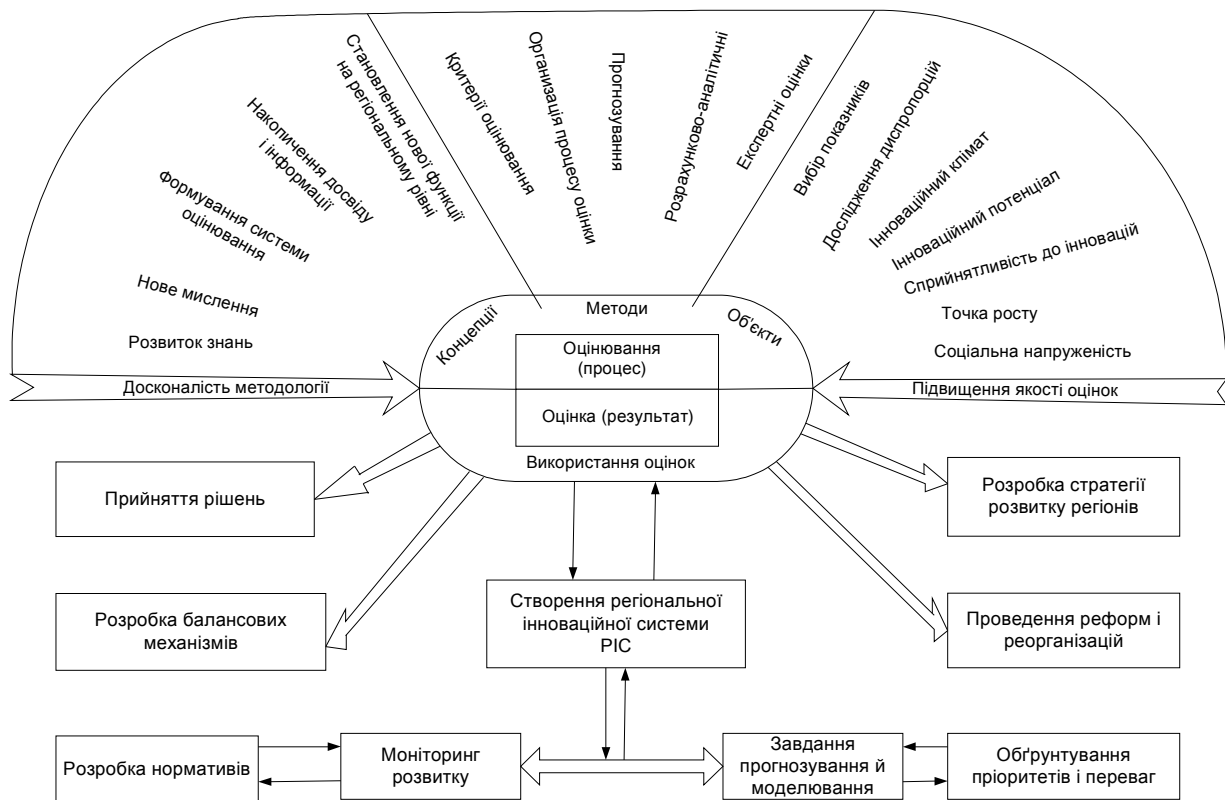

Рис.1. Характеристики проблеми оцінювання й області застосування оцінок

рівнем інтелектуального потенціалу має всі можливості відносно швидкої перебудови механізмів економічного розвитку, що обґрунтовано в дослідженні узагальненням фактів і доказів провідних науковців України, підтверджено аналізом програм економіко-управлінської трансформації Донецького, Харківського і Полтавського регіонів.

Дослідженнями підтверджується, що регіони України щодо їхнього інноваційного розвитку досить нерівнозначні між собою й обтяжені суттєвими диспропорціями, як то перекіс розвинутих регіонів (Донецького, Луганського, Дніпропетровського) в бік сировинного імпорту, занепад машинобудування (Харківський, Сумський, Львівський регіони), застарілість у технологічному відношенні галузей легкої промисловості (у Чернігівському, Вінницькому, Житомирському регіонах), пасивність інноваційних суб'єктів у більшості регіонів.

У роботі визначено, що ці диспропорції є похідними від дії факторів нерівноваги, до яких віднесено залишкові економічні тенденції старої системи, нерозвиненість і непослідовність реформ, консервативні механізми та системи управління. Ці внутрішні негативи поки що пересилують глобальні тенденції розвитку інновацій і в різних регіонах становлять свій рівень інтегрального ефекту їхньої інноваційності. Тому регіональна інноваційна система має загальне зменшення кількості інноваційно активних підприємств (з 1705 в 2000 р. до 1408 в 2007 р.), вплив фахівців з науково-технологічної сфери,

зменшення обсягу витрат на інноваційну діяльність. Деяке збільшення інвестицій до інноваційної сфери не є достатнім для „запуску” інноваційного процесу, що підтверджено відповідним економічним аналізом. Усі ці глибокі диспропорції більш наглядно виявляють себе в їхньому динамічному аналізі, що відтворює тенденцію зміни головних факторів інноваційного розвитку.

Проведені дослідження концептуальних засад інноваційного розвитку й фактичного стану інноваційної ситуації в державі в цілому та в її регіонах приводять до висновку, що інноваційний процес розгортається, по-перше, вкрай повільно, а по-друге – без належного механізму управління. Поряд з наявністю об’єктивних історичних причин такого стану свою долю негативу в цю ситуацію додає і недосконалість методів оцінки інноваційного потенціалу регіонів, а також практики використання таких оцінок для переведення стихійного нерівноважного процесу в русло керованого стабільного розвитку.

У дисертаційному дослідженні розроблено й запропоновано основні напрямки й підходи щодо розбудови механізму управління розвитком регіонів з використанням стартових оцінок інноваційного потенціалу. Розглядаючи регіональні процеси у сфері інновацій, автор орієнтується не тільки на кінцевий продукт – інноваційний виріб або технологію, але й на первинну ланку інноваційних рушійних сил. Такою в дослідженні визначено науково-освітній сектор з його головним елементом – ученим, новатором, підприємцем, тобто з активним людським капіталом.

Другим складовим елементом регіональної політики визначено участь держави в підтримці регіонів і Регіональних інноваційних систем управління розвитком, у створенні умов для їх розвитку. Проведений аналіз стану інноваційного середовища в регіонах показав практичну відсутність обґрунтованої позиції держави щодо національних і регіональних пріоритетів, а також нерозвиненість самих механізмів підтримки інновацій в регіонах.

У другому розділі „**Методи оцінки й прогнозування інноваційного потенціалу**” розроблено методичні рекомендації щодо процедури проведення оцінювання й розрахунків інноваційного потенціалу. Обґрунтовано підхід до вибору показників оцінки інноваційного потенціалу, розроблено алгоритми розрахунків базових (первинних) показників оцінювання та моделі їх групування в інтегральні показники.

При виборі системи показників для оцінки інноваційного потенціалу вихідними положеннями прийнято такі: аналіз структурних характеристик потенціалу і рушійних сил інноваційного розвитку; визначення взаємозв’язків між елементами (компонентами) потенціалу; побудова моделі ієрархічної системи показників на принципах об’єднання значень базових оцінок.

Дослідженнями визначено головні складові частини інноваційного потенціалу, а саме інтегральні показники: науково-технічного розвитку;

готовності підприємств регіону до впровадження інновацій; інвестиційної підтримки інноваційних проектів. Авторську модель формування системи показників зображено на рис. 2.

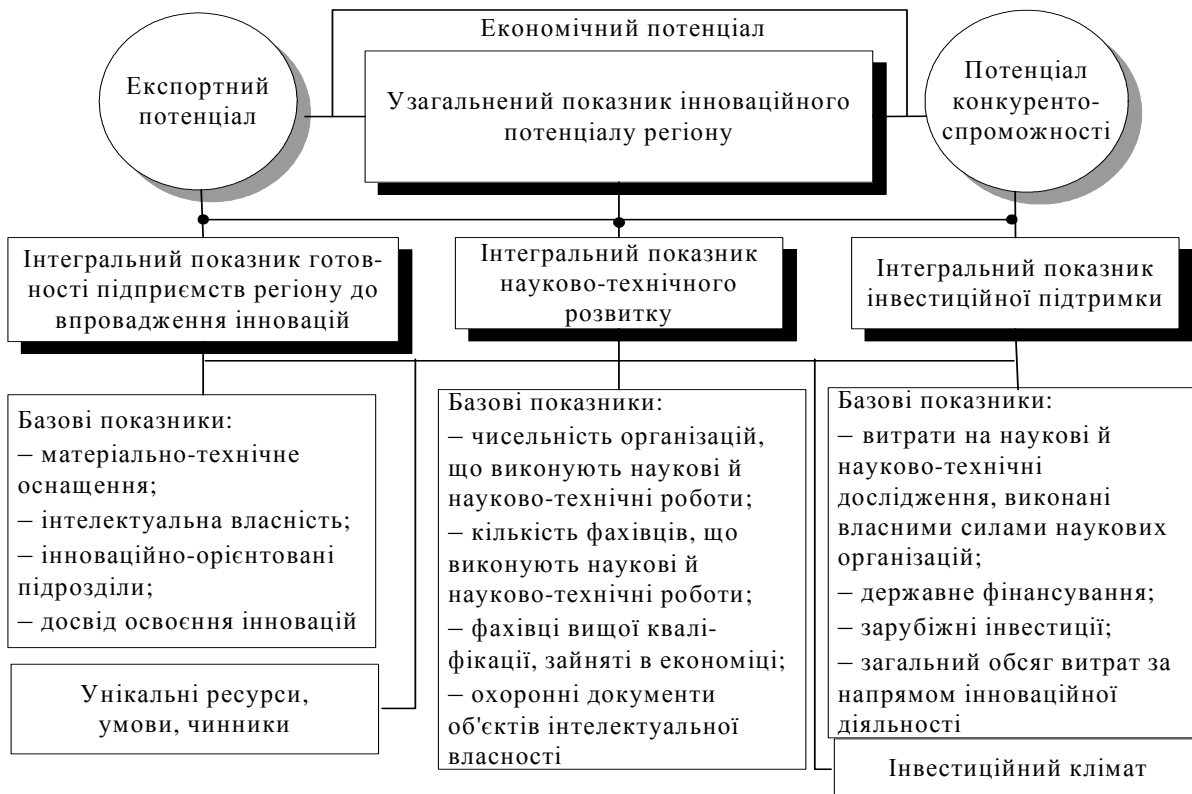

Рис. 2. Структурна схема взаємозв'язку показників інноваційного розвитку

Доведено, що відповідної оцінки заслуговують окрім трьох названих показників такі складні характеристики, як експортний потенціал, потенціал конкурентоспроможності, інноваційний клімат та деякі унікальні особливості регіонів (море, клімат, корисні копалини).

Окремо розроблено дві блок-схеми врахування характеристик, що створюють потенціали експортних можливостей і конкурентоспроможності регіонів. Виділені показники (експортний, конкурентоспроможності, інвестиційного клімату й унікальності ресурсів) на підставі недостатності статистичних даних у методичних напрацюваннях рекомендовано аналізувати окремо та враховувати їхній вплив за допомогою коригуючих коефіцієнтів до інтегральних показників. За головний метод формування потрібної інформації для визначення відмічених показників запропоновано метод експертних оцінок.

У дослідженні використано метод експертних оцінок, модифікований варіантом соціологічного аналізу. Проведено анкетування 64 фахівців (46 із них — з науковими ступенями докторів і кандидатів наук) у сфері економіки, управління й нових технологій. Результати соціологічного аналізу стали основою для оцінки рівня розвитку інтелектуального капіталу, виявлення пріоритетів інноваційного розвитку і дали підстави для внесення уточнень при

ранжуванні базових показників відносно критерію їх впливу на загальний рівень інноваційного потенціалу регіонів.

У методичних розробках щодо оцінки інноваційного потенціалу було реалізовано етапи побудови рангових діаграм, кластеризації регіонів щодо рівня їхнього інноваційного розвитку, подання результатів оцінки у формі багатокутників, сформованих на основі обчислення рангового коефіцієнта інтегральних показників. Приклад наочного подання інформації показано на рис. 3.

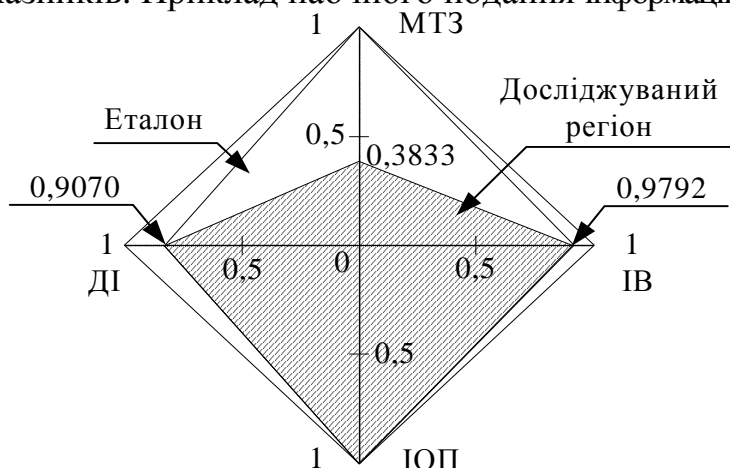

Рис. 3. Діаграма готовності регіону до впровадження інновацій:

МТЗ – матеріально-технічне забезпечення; ІВ – інтелектуальна власність;
ІОП – інноваційно-орієнтовані підрозділи; ДІ – досвід освоєння інновацій

На діаграмі відображено „ромб” готовності підприємств до впровадження інновацій для еталонного регіону, значення компонентів якого відповідає найкращим значенням компонентів інтегрального показника. У заштрихованій частині ромба – прийняті фактичні розрахункові показники Чернігівського регіону (вибірково).

Загальна модель оцінювання базується на принципах побудови рейтингових діаграм, а сам алгоритм проведення оцінок містить такі етапи: формування матриці вихідної інформації, розрахунок базових показників, нормування показників, розрахунок „точки-еталону”, розрахунок інтегральних показників. Узагальнюючий показник рівня інноваційного розвитку є синтетичною величиною, тобто в ньому досягнуто „рівноваги” усіх базових показників, що характеризують загальний стан розвитку регіонів.

Дослідженнями доведено, що галузевий вплив на регіональний розвиток має не тільки міцну історичну основу, але й продовжує бути визначальним фактором економічного розвитку певних територій. У дисертації показано, що цей вплив обумовлений переважно двома факторами: державною стратегією просторового розміщення підприємств та інноваційною активністю вже діючих підприємств. Тому при оцінюванні інноваційного потенціалу регіонів доведено необхідність враховувати також показники стану інноваційного розвитку

основних галузей промисловості, тим більше, що деякі регіони є центрами галузевої концентрації. Оцінку рівня інноваційного розвитку галузей промисловості здійснено за чотирма інтегральними показниками: частка інноваційно активних підприємств у промисловості, досвід освоєння інноваційної продукції, обсяг впровадження інноваційних процесів, кількість залучених нових технологій. За даними розрахунків проведено ранжування дванадцяти галузових структур, які згруповані у три кластери.

У третьому розділі „Оцінки інноваційного потенціалу та їх використання для управління інноваційними процесами в регіонах” виконано наукові, прогностичні й рекомендаційні розробки щодо оцінки стану інноваційного розвитку регіонів і формування системи організаційно-інформаційного забезпечення процедур управління таким розвитком.

Існуюча статистична база, що використана в дослідженні для рангового оцінювання інноваційного потенціалу регіонів, охоплює значну частину характеристик інноваційного процесу в Україні, але найбільшу увагу в статистичних звітах зосереджено на таких показниках, як кількість персоналу в науково-технічній сфері, обсяги витрат на дослідження й розробки, кількість інноваційно активних підприємств. Однак такі важливі характеристики, як ефективність інновацій, рівень їхньої конкурентоспроможності, стан і використання інтелектуального капіталу, стан розробки й ефективність механізмів управління регіональним розвитком, в статистичних даних відсутні. Тому в дисертаційному дослідженні використано експертні оцінки, непрямі методи врахування впливу активних чинників через систему коригуючих коефіцієнтів, узагальнені характеристики щодо економічного стану регіонів і впливу на їхній розвиток інвестиційного потенціалу, експортної політики, тенденцій розвитку, методів стратегічного управління. Після проведення необхідних розрахунків було побудовано відповідні діаграми рейтингу регіонів (рис. 4).

За узагальненим показником інноваційного розвитку регіонів, серед лідерів спостерігається досить своєрідна покрокова зміна інноваційного потенціалу: м. Київ на 20 % випереджає два наступні регіони (Донецький, Харківський) з досить близькими між собою показниками (0,4913; 0,4890). На 20 % нижчий від попередніх рейтинг мають ще два регіони – Дніпропетровський, м. Севастополь. Нижче розташовано групу регіонів „середнього рівня розвитку” – Львівський, Миколаївський, АР Крим, Житомирський, Запорізький, Луганський. Решта групи (16 регіонів) становить щільний масив недостатньо розвинених в інноваційному відношенні регіонів. Узагальнений показник інноваційного потенціалу свідчить про високу диференціацію і нерозвиненість інноваційних механізмів на «інноваційній мапі» України.

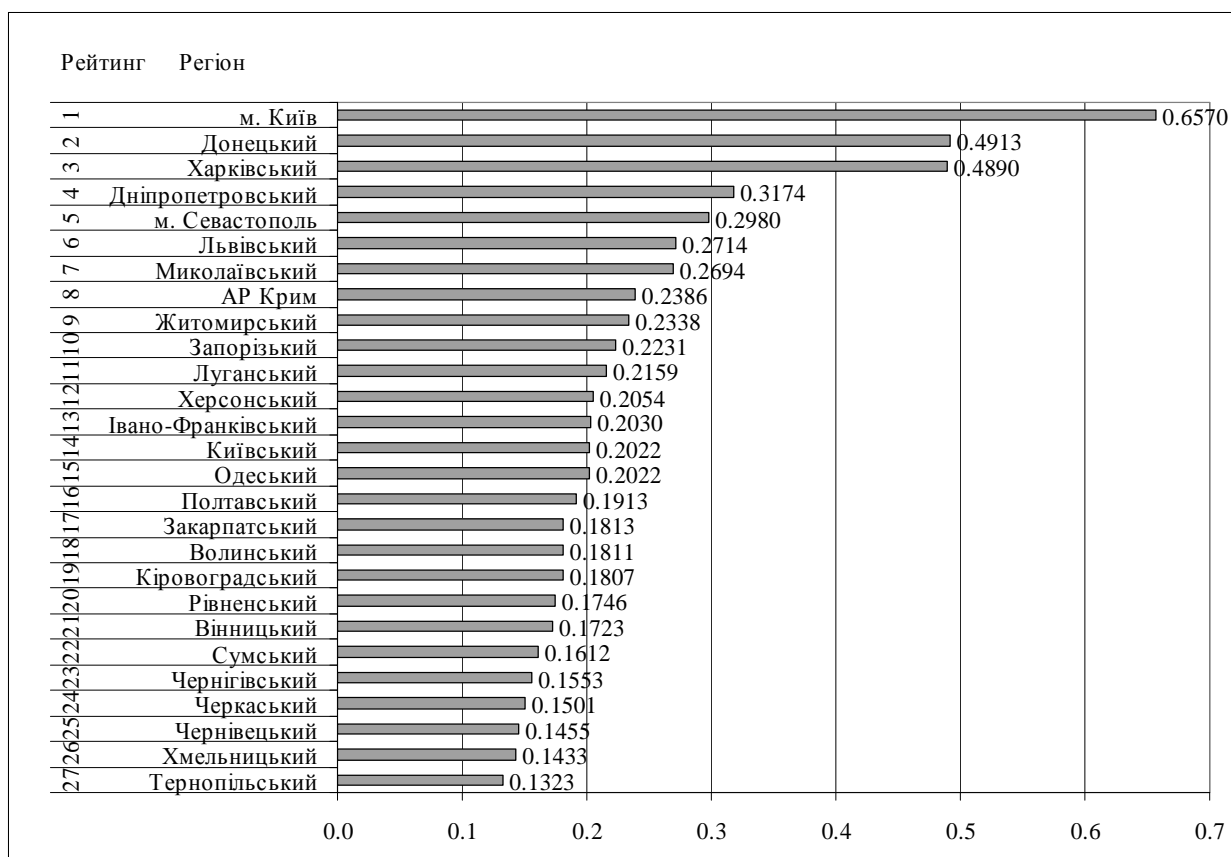

Рис. 4. Розподіл регіонів за значеннями узагальненого показника рівня інноваційного потенціалу

На рис. 5 показано діаграму інноваційного розвитку основних галузей промисловості. Діаграма свідчить про те, що тільки три галузі (машинобудування, харчова і переробна промисловість та хімічна й нафтохімічна) мають високе значення інтегрального показника рівня інноваційного розвитку, інші дев'ять галузей можна вважати слаборозвиненими в інноваційному відношенні. Останні три галузі – металургійну, легку промисловість і неметалевих мінеральних виробів – можна вважати інноваційно-орієнтованими, але їхня інвестиційна підтримка не має достатнього рівня для реальних зрушень за інноваційним шляхом.

Щодо отриманих наукових результатів узагальненої оцінки інноваційного стану регіонів, можна зробити такі висновки.

1. До регіонів з відносно високим рівнем розвитку належать м. Київ і Київська область, Харківський, Донецький, Дніпропетровський регіони.

2. Виділити регіони середнього рівня інноваційного розвитку (5 – 7 регіонів) можна досить умовно, тому що вони за окремими показниками наближуються до лідерів, а за більшістю інших показників навпаки – виявляють себе як слаборозвинені, тобто зрівнюються з групою нерозвинених регіонів у цілому (таких 15 – 16 регіонів).

3. Регіони низького рівня за більшістю первинних показників наближуються один до одного, і розбіжність їхніх потенціалів не має суттєвого

значення. Це означає, що стартові умови для розвитку в них практично однакові.

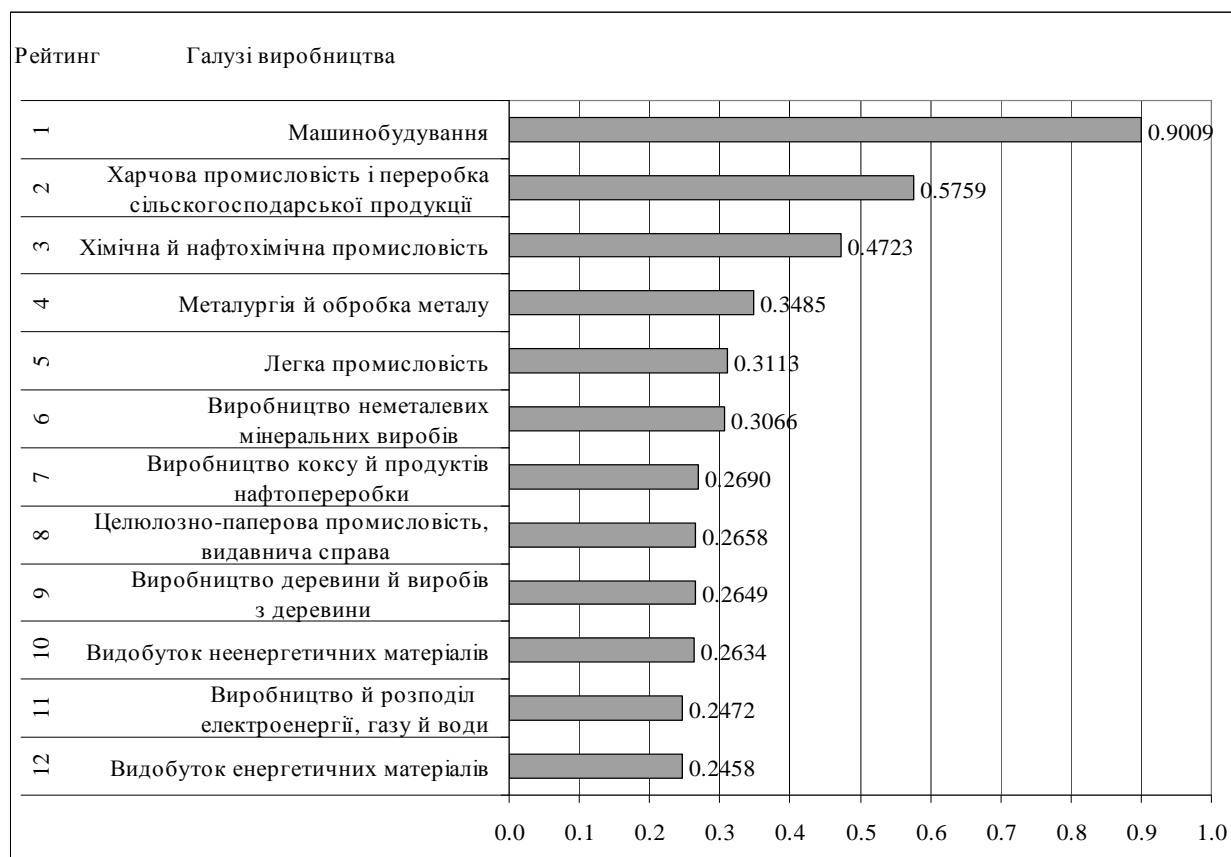

Рис. 5. Діаграма розподілу основних галузей виробництва за значенням інтегрального показника рівня інноваційного потенціалу

Ґрунтуючись на розрахункових оцінках щодо галузевого рівня інноваційного потенціалу, у дисертації доведено, що розвиток традиційних галузей з позитивною динамікою – машинобудування, хімічної, металургійної, харчової промисловості – не відповідає прогресивним структурам передових країн, тому в механізмі управління розвитком доцільно вважати одним з головних факторів структурну перебудову галузей, і в першу чергу це стосується стратегічних програм розвитку самих регіонів. Детальний аналіз таких програм трьох регіонів (Донецького, Харківського, Полтавського) свідчить про їхній недостатній рівень інноваційності, але водночас підтверджує важливу стратегічну зміну: кожен регіон здійснює активний пошук своєї моделі розвитку.

Для прогнозування рівня інноваційного потенціалу у дослідженні застосовано метод факторних експериментів. Його практичну корисність апробовано на результуючому параметрі ефективності інноваційного розвитку – експорті інноваційної продукції. Модель розроблено для регіонального стратегічного планування, і вона оптимізує три параметри – кількість інноваційно активних підприємств, кількість видів освоєної інноваційної

продукції, обсяг інноваційних затрат. Отримана факторна модель має такий вигляд:

$$V = 1875 \gamma_{\Pi} + 1,75 \gamma_{\text{ТПР}} + \gamma_3 - 0,05 \gamma_{\Pi} \cdot \gamma_{\text{ТПР}} + 0,0027 \gamma_{\Pi} \cdot \gamma_3 - 0,0066 \gamma_{\text{ТПР}} \cdot \gamma_3 - 0,00021 \gamma_{\Pi} \cdot \gamma_{\text{ТПР}} \cdot \gamma_3 + 69,26 \quad (1)$$

де V – обсяг створеної інноваційної продукції; γ_{Π} – кількість інноваційно активних підприємств у промисловості; $\gamma_{\text{ТПР}}$ – кількість освоєної інноваційної продукції; γ_3 – загальний обсяг інноваційних витрат.

Прогнозні розрахунки за розробленою моделлю для Харківського регіону показують поки що незначний ефект використання інноваційного потенціалу і в основному за рахунок залучення нових підприємств в „зону інноваційної активності”, тоді як фактори збільшення обсягу інноваційних затрат відбивають свій незначний вплив на інноваційний розвиток на близьку перспективу.

Недостатній рівень потенціалу практично всіх регіонів і недоліки в інформаційній сфері ставлять в розряд найбільш актуальних проблему організаційно-інформаційного забезпечення інноваційного процесу. Розроблені в дослідженні рекомендації щодо побудови Регіональної інноваційної системи (РІС) для Харківського регіону (рис. 6) визначили зв'язки моніторингового

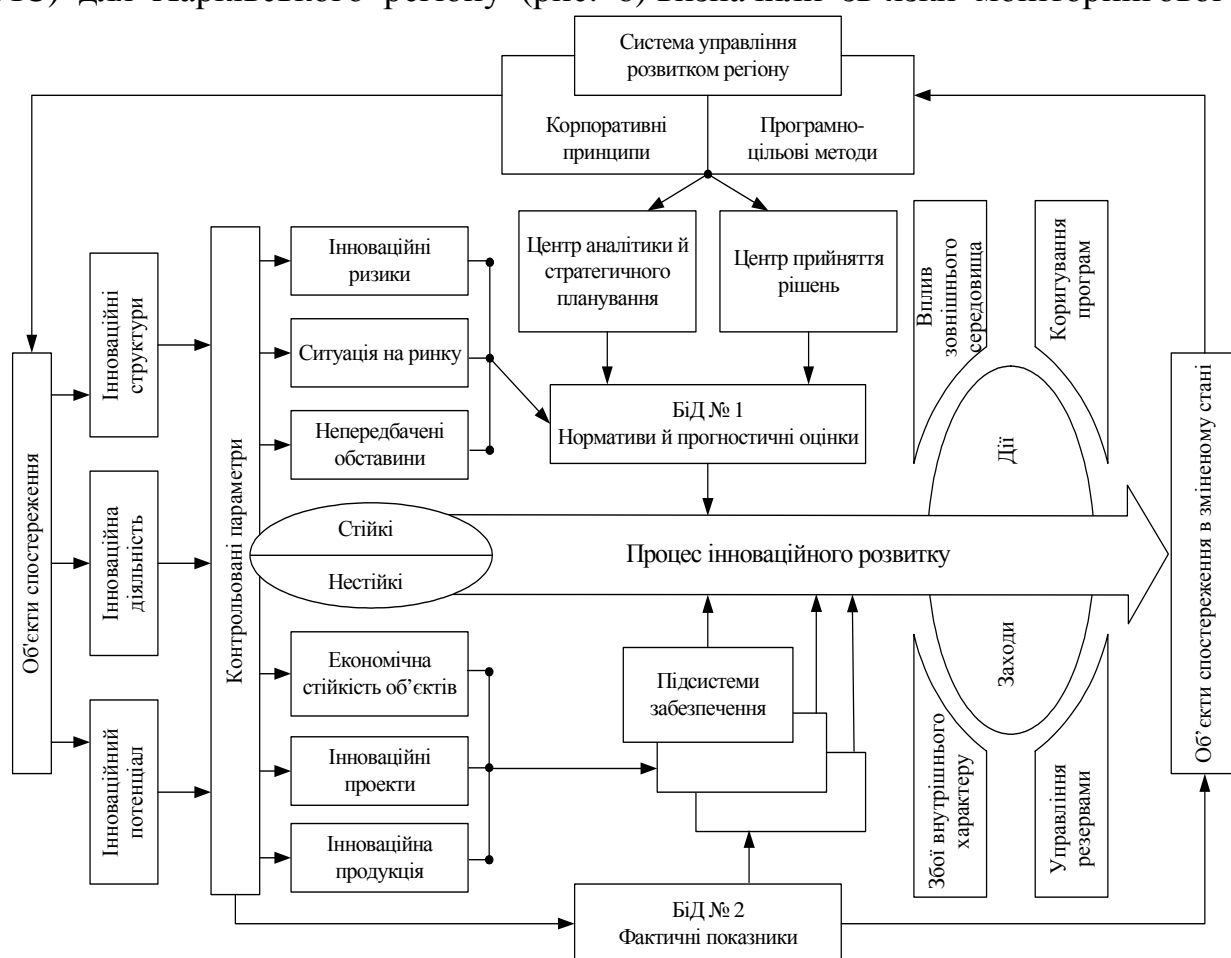

Рис. 6. Кібернетична модель управління інноваційним розвитком регіонів

блоку РІС з базами даних (БІД) і функціями управління інноваційним розвитком. Загальний логічний зв'язок між інноваційним потенціалом і моделлю управління розвитком відслідковується через систему рейтингових оцінок і структуру організаційного механізму управління. Запропонована кібернетична модель використовується органами регіонального управління для вирішення завдань соціально-економічного й інноваційного розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні набули подальшого розвитку теоретичні й методичні підходи, що вирішують завдання науково-обґрунтованого оцінювання інноваційного потенціалу регіонів і включення цих оцінок в механізм управління регіональним розвитком. Основні висновки й рекомендації за результатами наукового дослідження полягають у такому.

1. Проведено уточнення категорійного апарату проблеми регіонального інноваційного розвитку, зокрема внесено наукові корективи у визначення понять „потенціал регіону”, „інноваційний розвиток” та поняття „оцінювання” як складного пізнавального процесу й особливої функції в механізмі управління розвитком. У визначенні „потенціал” виділено та досліджено значимість його структурних характеристик, в першу чергу рівень інтелектуального капіталу, а у визначенні „інноваційний розвиток” науковий акцент зосереджено на взаємодії еволюційних і консервативних тенденцій, що разом формують умови динамічної нерівноваги системи.

2. У теоретико-методичному плані досліджено складові елементи інноваційного потенціалу та основні характеристики процесу й процедури оцінювання. Розроблено систему задач використання потенціалу, в якій виділено області застосування оцінок: розробка стратегій розвитку, балансових механізмів, інформаційна підтримка прийняття рішень та ін. Дані щодо потенціалу регіонів рекомендовано включити у створення Регіональної інноваційної системи і її моніторингового блоку.

3. Обґрунтовано авторський підхід до вибору системи показників оцінювання інноваційного потенціалу. У розробленій моделі оцінювання прийнято такі інтегральні показники: готовність регіону до впровадження інновацій, рівень використання науково-технічних розробок, інвестиційна підтримка інноваційного розвитку. До групи оцінюваних показників якісного складу входять: оцінки експортного потенціалу, конкурентоспроможності, інвестиційного клімату й унікальних ресурсів регіону. Розроблено структурну модель інтеграції первинних (базових) показників в систему оцінювання вищого рангу з побудовою єдиного інтегрального показника.

4. Розроблено алгоритм оцінювання показників інноваційного потенціалу регіонів, із застосуванням таксонометричного методу розрахунку базових

показників та ітеративного принципу визначення трьох інтегральних показників, на основі яких одержано єдиний узагальнений показник. У процесі дослідження досягнуто мети поєднання інноваційних оцінок регіонального економічного простору і галузевої структури виробництва.

5. На базі статистичних даних виконано розрахунки інноваційного потенціалу регіонів, які згруповано у три нерівнозначні за чисельністю кластери. До першого кластера включено п'ять регіонів з високим рівнем розвитку інноваційного потенціалу (Харківський, Донецький, Дніпропетровський та міста Київ і Севастополь), до регіонів „середнього рівня розвитку” – Львівський, Миколаївський, АР Крим, Житомирський, Запорізький, Луганський. Решта групи (16 регіонів) становить щільний масив недостатньо розвинених в інноваційному відношенні регіонів. Теоретично визначено характер взаємодії галузевих факторів з інноваційним потенціалом регіонів. Для практичних цілей застосовано таблиці коригуючих коефіцієнтів.

6. Дослідження фактора впливу окремих структурних складових потенціалу на його загальну інтегральну величину дає підставу стверджувати, що за окремими показниками в динаміці розвитку більшість регіонів вкрай нестабільні й переміщуються в рангових таблицях на десятки пунктів, а це є підтвердженням динамічної нестійкості у більшості регіонів. Для забезпечення рівноваги в процесах інноваційного розвитку рекомендовано впровадження в діючу практику регіонального управління елементів Регіональної інноваційної системи.

7. У частині організаційно-інформаційного забезпечення розроблено кібернетичну схему управління інноваційним розвитком регіону. Схема містить об'єкти спостереження, процес інноваційного розвитку, контрольовані параметри, банк даних та систему управління розвитком регіону. Механізм управління розвитком виконує такі інтегральні функції: стратегічного управління, коригування програм, управління резервами. Інноваційний потенціал в цій моделі використовується двояко: як база даних ресурсного забезпечення і як об'єкт оцінки результативності заходів.

Таким чином, у дослідженні обґрунтовано й наведено авторську концепцію комплексного аналізу інноваційного потенціалу регіонів, запроваджено відповідні механізми проведення оцінки та розроблено рекомендації щодо удосконалення організаційно-інформаційного забезпечення процесів інноваційного розвитку регіонів України. Наукові дослідження й розробки, які містить дисертаційна робота, дозволяють підвищити науковий рівень практики реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку регіонів, підсилити їхню функціонально-управлінську складову в інноваційних процесах країни, спрямованих на економічне зростання й досягнення високого рівня конкурентоспроможності на світових ринках.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ОПУБЛІКОВАНО В РОБОТАХ

У фахових виданнях:

1. Снисаренко Е.Б. Проблемы инновационного развития регионов: анализ, пути решения / Е.Б. Снисаренко // Економіка, фінанси, право. – К, 2007. – №1. – С. 3 – 5.
  2. Снисаренко Е.Б. Инновационное развитие регионов: анализ и расчет интегральных показателей / Е.Б. Снисаренко // Экономика: проблемы теории и практики: сб. науч. тр. Вып. 220: В 3 т. Том 2.– Днепропетровск: ДНУ, 2006. – С. 384 – 391.
  3. Снисаренко Е.Б. Моделирование инновационного развития регионов Украины с помощью факторных экспериментов / Е.Б. Снисаренко // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2006 – № 8. – С. 136 – 141.
  4. Снисаренко Е.Б. Расчет интегральных показателей инновационного развития отраслей промышленности в регионах Украины / Е.Б. Снисаренко // Экономика: проблемы теории и практики: Сб. науч. тр. Вып. 222: В 5 т. Том 5.– Днепропетровск: ДНУ, 2007. – С.1031 – 1040.
  5. Снісаренко О.Б. Оцінка ефективності інноваційних проектів та їх портфелів / О.Б. Снісаренко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Ка-разіна. – Х, 2005. – № 650. – С. 227 – 231.
  6. Снисаренко Е.Б. Инновационная деятельность предприятия – динамический процесс с нелинейной траекторией развития / Е.Б. Снисаренко // Вестник Национального технического университета «ХПИ». Сб. науч. тр. Выпуск 58: В 3 т. Том 3. – Х, 2005. – С.139 – 141.
  7. Снисаренко Е.Б. Анализ методов расчета экономической эффективности инновационных проектов с учетом фактора времени / Е.Б. Снисаренко // Економіка, фінанси, право. Інформаційно- аналітичний журнал. – К, 2004. – №11. – С. 6 – 11.
  8. Бубенко П.Т. Экспертное зондирование инновационного потенциала / П.Т. Бубенко, С.Н. Булыга, Е.Б. Снисаренко // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. – К.: Техніка, 2008. – Выпуск 83. – С.37 – 42.
- Особистий внесок:* сформовано основні висновки, на базі експертного опитування фахівців стосовно інноваційного потенціалу регіонів України.
9. Снисаренко Е.Б. Повышение эффективности инвестиций в инновационной деятельности / Е.Б. Снисаренко, Ю.Б. Кракос // Бизнес Информ. – Х, 2007 – № 12(3). – С. 30 – 32.

Особистий внесок: запропоновано методику визначення рівня інвестиційної підтримки регіонів, що дозволяє провести його аналіз для подальшого планування і ефективного розподілу у сфері інноваційного розвитку обмежених інвестиційних ресурсів.

10. Снисаренко Е.Б. Расчет и анализ инновационного потенциала Харьковского региона / Е.Б. Снисаренко, В.П. Божко // Бизнес Информ. – Х, 2007 – № 3 – 4. – С. 77 – 79.

Особистий внесок: розраховано інноваційний потенціал Харківського регіону.

11. Божко В.П., Снисаренко Е.Б. Применение методов планирования экспериментов для моделирования инновационного развития регионов Украины / В.П. Божко, Е.Б. Снисаренко // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. – К.: Техніка, 2006. – Выпуск 71. – С.14 – 17.

Особистий внесок: адаптація методу факторних експериментів для прогнозування економічних процесів.

Тези конференцій:

12. Бубенко П.Т. Снісаренко О.Б. Інноваційний потенціал регіону: оцінювання та використання оцінок в механізмі управління розвитком // Устойчивое развитие городов. Управление проектами и программами городского и регионального развития: материалы VI Междунар. науч.-практ.интернет-конф. Харьков, 2008 г.– Х.: ХНАГХ, 2008. – С. 34 – 37.

13. Снісаренко О.Б. Інноваційний потенціал регіону як складова частина стратегії управління розвитком // Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризики: II Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 29 –31 травня 2008 р. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – С. 318 – 319.

14. Снисаренко Е.Б. Методы оценки и прогнозирования развития инновационного потенциала предприятий в регионах // Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Жовті Води, 23 – 24 лют. 2007 р. – Жовті Води, 2007. – Т. 2, – С. 140 –145.

15. Снисаренко Е.Б. Анализ инновационного потенциала регионов // Наукові дослідження – теорія та експеримент 2007: III Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава, 14 – 16 травня 2007 р. – Полтава: Вид. «ІнтерГрафіка», 2007. – Т. 10, – С. 21 – 24.

16. Снисаренко Е.Б. Прогнозирование инновационного развития отраслей промышленности в регионах // Управление инновациями 2006: материалы Междунар. науч.-практ.конф. Москва, 13 – 15 ноября 2006 г. – М.: 2006. – С.196 – 198.

17. Снисаренко Е.Б. Анализ инновационного развития регионов // Інтегровані комп'ютерні технології в машинобудуванні – ІКТМ'2006: матеріалами науково-практ. конф. Харків, 2006 р. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2006. – С. 468.

18. Снісаренко О.Б. Оцінка ефективності інноваційних проектів // Проблеми організації та планування інноваційної діяльності підприємств:

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 21 – 22 квітня 2005 р. – Харків, 2005. – С. 5.

19. Снисаренко Е.Б. Оценка эффективности инноваций как динамической системы с нелинейной траекторией развития // Інтегровані комп'ютерні технології в машинобудуванні – ІКТМ'2005: матеріалами науково-практ. конф. Харків, 2005 р. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т «Харк.авіац.ін-т», 2005. – С. 419.

20. Снисаренко Е.Б. Инновационная деятельность предприятия как динамический процесс с нелинейной траекторией развития. // Развитие учета и аудита как основы информационно – аналитической системы предприятия: труды Междунар. науч.-практ. конф. Харьков, 17 – 18 ноября 2005 г. – Харьков, 2005. – С.121 – 122.

21. Снисаренко Е.Б. Усовершенствование методов анализа эффективности реализации долгосрочных инновационных проектов. // Інтегровані комп'ютерні технології в машинобудуванні – ІКТМ'2004: матеріалами науково-практ. конф. Харків, 2004 р. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т «Харк.авіац.ін-т», 2004. – С. 389.

АНОТАЦІЯ

Снісаренко О.Б. Оцінка інноваційного потенціалу регіонів України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

У дисертаційній роботі досліджено теоретико-методичні й прикладні аспекти вдосконалення методів оцінки інноваційного потенціалу регіонів України. Проаналізовано суть та особливості інноваційного процесу розвитку економіки, внесено доповнення й уточнення в категорії „потенціал регіону”, „інноваційний розвиток”, „оцінювання потенціалу”. Доведено, що регіональна система як об'єкт оцінювання її потенціалу має складну ієрархічну структуру і потребує спільного застосування кількісних і якісних показників, які, в свою чергу, запропоновано визначати методом експертних оцінок. Обґрунтовано принципи вибору показників оцінки інноваційного потенціалу та комплекс задач, де ці показники корисно застосовувати. Розроблено алгоритми проведення розрахунку вибраних показників із застосуванням відповідної статистичної інформації. Загальну модель оцінювання наведено як систему рейтингових діаграм і реалізовано для розрахунку потенціалу регіонів України.

У частині організаційно-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку регіонів з використанням даних щодо їхнього потенціалу розроблено блок-схему включення інноваційного потенціалу до механізму управління та кібернетичну модель управління розвитком регіону.

Ключові слова: інноваційний процес, регіон, інноваційний потенціал, показники оцінки, оцінювання, експертні оцінки, рейтинг, організаційно-інформаційне забезпечення, управління.

АННОТАЦИЯ

Снисаренко Е.Б. Оценка инновационного потенциала регионов Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика.

В диссертационной работе исследованы теоретико-методические и прикладные аспекты совершенствования методов оценки инновационного потенциала регионов Украины. Проанализированы сущность и особенности инновационного процесса развития экономики, внесены дополнения и уточнения в категории „потенциал региона”, „инновационное развитие”, „оценивание потенциала”. Исследованы составные элементы инновационного потенциала и основные характеристики процесса и процедуры оценивания. Доказано, что региональная система как объект оценивания ее потенциала имеет сложную иерархическую структуру и нуждается в совместном применении количественных и качественных показателей, которые, в свою очередь, предложено определять методом экспертных оценок. В группу качественных показателей включены: оценки экспортного потенциала, конкурентоспособности, инвестиционного климата и уникальных ресурсов региона. Обоснованы принципы выбора показателей оценки инновационного потенциала и комплекс задач, где эти показатели полезно использовать.

Предложена структурная модель интеграции первичных (базовых) показателей в систему оценивания высшего ранга с построением единственного интегрального показателя характеризующего уровень инновационного потенциала. Разработаны алгоритмы проведения расчета выбранных показателей с применением соответствующей статистической информации. Для получения качественной первичной информации в сфере оценивания инновационного потенциала предложено использовать метод, сочетающий в себе элементы экспертного опроса и социологического исследования. Общая модель оценивания представлена как система рейтинговых диаграмм и реализована для расчета потенциала регионов Украины. В диссертации исследованы факторы влияния отдельных структурных составляющих инновационного потенциала на его общую интегральную величину.

В части организационно-информационного обеспечения инновационного развития регионов с использованием данных относительно их потенциала

разработаны блок-схема включения инновационного потенциала в механизм управления и кибернетическая модель управления развитием региона.

Научное содержание разработок подтверждено экспертными оценками инновационной проблематики, использованием метода факторных экспериментов для прогнозирования стратегий развития регионов. Более детальные практические оценки и разработки моделей развития выполнены для Харьковского, Донецкого и Полтавского регионов.

Ключевые слова: инновационный процесс, регион, инновационный потенциал, показатели оценки, оценивание, экспертные оценки, рейтинг, организационно-информационное обеспечение, управление.

SUMMARY

Snisarenko E.B. Estimation of Innovative Potential in Regions of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for the Degree of Candidate of Economical Sciences (Ph.D. in Economics), specialty 08.00.05 Development of Productive Forces and Regional Economy. Kharkiv National Municipal Academy, Kharkiv, 2008.

The methodical and applied aspects of perfection methods of estimation innovative potential of Ukraine regions are investigated. Essence and features of innovative process of development of economy, borne additions and clarifications, is analysed in a category „potential of region”, „innovative development”, „evaluation of potential”. It is well-proven that the regional system, as object of evaluation of its potential, has a difficult hierarchical structure and needs joint application of quantitative and high-quality indexes. Grounded principles of choice of indexes of estimation of innovative potential and complex of tasks where it is useful to utilize these indexes. The algorithms of leadthrough of calculation of the chosen indexes are developed with the use of the proper statistical information. The general model of evaluation is presented as a system of ratings diagrams and realized for the calculation of potential of regions of Ukraine.

In part informatively orgware of innovative development of regions with the use of information in relation to their potential the flow-chart of including of innovative potential in the mechanism of management and cybernetic case development of region frame is developed.

Keywords: innovative process, region, innovative potential, indexes of estimation, evaluation, expert estimations, rating, organizationally informative providing, management.

СНІСАРЕНКО ОЛЕНА БОРИСІВНА

**ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Відповідальний за випуск

д.т.н., проф. Торкатюк В.І.

Підп. до друку 16.10.2008 р.	Формат 60x84 1/16	Папір офісний
Друк на ризографі	Умовн.-др. арк. 0,9	
Замовл. № 4189	Тираж 100 прим.	

61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12

Сектор оперативної поліграфії ЦНІТ ХНАМГ
61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12